
Principi znanosti

Michael Schmidt–Salomon: *Manifest des evolutionären Humanismus*.
Alibri, Aschaffenburg, 2006.

Budući da se u Hrvatskoj državno podupire religijski pristup jeziku, naciji, povijesti i propagira se crkva i vjera, potrebno je predstaviti novu knjigu Michaela Schmidta–Salomona, njemačkog filozofa mlađe generacije, predsjednika zaklade Giordano Bruno i poznatog kritičara religijskog načina razmišljanja. Iako je njegova knjiga ti-

skana u velikoj nakladi, rasprodana je već za nekoliko mjeseci i odmah je objavljeno drugo izdanje. Izazvala je veliki odjek u njemačkim medijima, a autor je dobio s jedne strane brojne izraze podrške, a s druge strane od kršćanskih fanatika prijetnje ubojstvom tipa »Gorit ćeš kao Giordano Bruno!«.

U knjizi autor religijskim dogmama suprotstavlja principe znanosti, zahtijeva da se znanstveni principi šire pomoću obrazovanja te da država pojača podupiranje znanosti i znatno smanji podupiranje religije. Pod religijom podrazumijeva i političke religije nacionalsocijalizam, boljševizam kao i primjenu vjerskog pristupa na bilo kojem području. Bez obzira o kojoj religiji se radi, za svaku je karakterističan »dogmatski sistem izričaja koji je institucionalno osiguran, a počiva na monopolu na istinu navodnih 'božanstava' ili 'proroka', tj. na 'svetim spisima' u koje se mora bezuvjetno vjerovati, što znači da se taj sistem sustavno izmiče zahvatu kritičkog razuma« (47–48).

Sve elemente religije iz citirane definicije nalazimo u kroatističkom pristupu jeziku, naciji i povijesti. Kroatisti nude dogme u koje se mora vjerovati i koje se ne smiju preispitivati, nego imaju status svetih tvrdnji. Gleda se samo da li je neka tvrdnja izrečena s pozicije političke moći, a ne gleda se da li je u skladu sa stvarnošću, da li je argumentirana bez kontradikcija i da li je provjerljiva. To znači da hrvatski filolozi ne pristupaju znanstveno predmetu svog istraživanja, nego mu pristupaju religijski. A religija i znanost su nespojive, one su suprotstavljene jedna drugoj.

Za razliku od znanstvenog pristupa, »religijski pristup svijetu povezan je s izrazito *autoritativnom strukturom razmišljanja*. Kao 'bezuwjetno istinito' vrijedi ono što je prorok A ili B rekao ili što u 'svetom' (pa zato nepodložnom kritici) tekstu C piše. [...] Dok u znanosti (barem po njenim vlastitim zahtjevima!) vrijedi *primat boljeg argumenta*, u religiji vrijedi *primat autoriteta moći*« (54).

Kroatističku dogmu da Hrvati govore drugim jezikom od Srba obilježavaju kako nesklad s iskustvenom stvarnošću tako i neizbježne kontradikcije koje prate takav stav. A na obilježjima suprotnima od tih temelji se znanost: »znanstveni postupci — logika (preispitivanje izričaja da li su bez kontradikcija) i empirija (sistematsko provjeravanje tvrdnji da li su u skladu s iskustvenom stvarnošću) — najbolji su instrumenti koje je čovječanstvo dosad razvilo da bi dobivalo ispravne spoznaje o svijetu i humanije oblikovalo ljudske uvjete života« (37).

Nastojeci spriječiti dotok spoznaja koje pokazuju neodrživost tvrdnje o različitim jezicima Hrvata i Srba, kroatisti demoniziraju kritiku svojih stavova. Međutim, »*da određene osobe ili grupe osoba bježe od dodira kritike tako što uspostavljaju 'sveta' (tj. nedodirljiva) pravila igre i tako vlastite greške u razmišljanju propisuju kao obavezne i ubuduće, ne može i ne smije više biti prihvatljiva praksa u jednom modernom društvu*« (143). Znanstveni pristup »odbija religijsku strategiju da predodžbe izrasle u prošlosti pretvori u svete dogme i na taj način ih 'imunizira protiv kritike'« (35).

Kad se kroatistima iznesu spoznaje koje pobijaju njihove stavove, oni reagiraju emocionalno. Takve reakcije tipične su za religiozni pristup a ne za znanstveni. Naime, kad se religioznoj osobi iznesu dokazi protiv njenih shvaćanja, ona reagira točno po mustri koju primjenjuju kroatisti: »U takvim situacijama po pravilu ne vlada prosvjećena racionalna kultura diskutiranja, nego jedan naizgled skoro histeričan mehanizam podražaj–reakcija, u kojem argumenti imaju daleko manju težinu od stupnja javno pokazanog moralnog ogorčenja« (193).

Kroatisti prave dramu kao da im čovjek oduzima život kad iznese činjenicu da Hrvati i Srbi govore istim jezikom. I ta njihova reakcija pokazuje da kod jezika ne primjenjuju kritičko–racionalni znanstveni pristup, nego jezik gledaju kao svoju religiju: »Sigurno je: oni koji nisu naučili od-

nositi se kritički–racionalno prema problemima svakodnevice branit će čak i najapsurdnije zablude kao da se radi o golom životu. To nas ne treba zastrašiti« (151).

Kako bi ušutkali racionalnu analizu koja raskrinkava njihove zablude, kroatisti se ponašaju kao da ona vrijeđa njihove osjećaje i osjećaje naroda. I taj njihov postupak je poznat kao jedna od religijskih strategija: »Kad vjernici emfatično govore o svojim 'povrijeđenim religioznim osjećajima', to ne može i ne smije značiti da kritički razum treba šutjeti. Naprotiv! Tko se obazire na 'povredive religiozne osjećaje', time samo cementira onu ograničenost svjetonazora koja se skriva iza govorenja o navodno vrijednima zaštite 'religioznim osjećajima'« (151).

Kroatisti svoju ograničenost svjetonazora prenose uz pomoć medija i školstva na mase. Stoga »sigurno neće biti ni bezopasan ni lagan zadatak religiozno indoktriniranim odnosno za konzumsku proizvoljnost izdrilanim masama (i 'elitama') približiti barem minimalne zahtjeve kritičkog razuma i humane etike« (151–152). Ali upravo to trebaju činiti znanstvenici: »Baš oni koji uživaju u privilegiji da se bave velikim blagom čovječanstva — znanošću, filozofijom i umjetnošću — pozvani su da konačno iziđu iz svoje bjelokosne kule i da javno iznose stvari! Oni moraju imati hrabrosti da zastupaju utemeljene pozicije i onda kada su one u suprotnosti s vladajućim duhom vremena odnosno medija! Za prosvjetitelja mora ostati 2+2=4 čak i onda ako većina 2+2=22 smatra estetski zgodnijim. On mora kod toga ostati uporan jer naposljetku predvidljivo je da će se realni i kulturni mostovi koji su iz oportunističkih razloga izgrađeni prema formuli 2+2=22 jednom nužno morati srušiti iako društveni konsenzus to unaprijed ne želi vjerovati« (147).

Dakako, »to je lakše reći nego napraviti. Prosvjetitelje se baš ne ubraja među posebno omiljene članove ljudske vrste (takvima ih se proglašava — ako uopće i tada — tek posthumno). A dok žive često su na glasu kao grozna sablazan jer razot-

krivaju neugodne stvari, koje bi mnogi rado ostavili neuočenima u mraku. Stoga je sasvim razumljivo što se pojedini učenjak odluči da svoj život provede kao *promišljeni oportunist* a ne kao *prosvijećeni slobodni um*. Slobodni um brzo postane čovjekom bez zaštite, dok zastupnici proizvoljnosti uživaju u prijatnoj obljubljenosti. Zato je prosvijećenost 'out' a promišljenost 'in'« (147–148).

I upravo stoga autor knjige naglašava: »*Međutim, taj proces intelektualne spirale šutnje mora se hitno prekinuti!* Što se više znanstvenika, umjetnika i filozofa udruži i javno iskaže svoj angažman za humanizam i prosvijećenost, što jasnije iznesu da se neće zadovoljiti običnom 'polovičnom prosvijećenošću', supostojanjem vrhunskoga tehničkog know-how i arhaičnog mita, tim lakše će biti i onima dosad neodlučnima da nadvladaju vlastitu mlitavost kod svjetonazora« (148).

Arhaične mitove šire mediji. Tako i kroatističku religiju prenose »poluobrazovani i četvrtobrazovani feljtonisti« (83), nanoseći intelektualnu štetu čitavome društvu. Poznato je da »žrtve medijskog ujednačavanja misli koje se ravna prema najnižem nivou i povećava medijima profit nisu samo individue koje vegetiraju na granici debilnosti nego i društvo u cjelini« (118). Mediji pomoću mitova zaglušuju društvo, a »najveća aktualna opasnost za homo sapiensa [...] leži u *strukturnoj uvjetovanoj gluposti*. [...] Možda je uzbudljivije i možda nas subjektivno rasterećuje ako mislimo da sudbinu čovječanstva usmjerava grupica mračnih zavjerenika, ali u stvarnosti iza čitave te mizerije stoji jedna gigantska, globalna, ogromna zaglupljenost. Upravo zato je neophodno prosvjeđivanje! Bez obrazovne ofenzive širokih razmjera, i lokalne i globalne, koja se *kao prvo* oslanja na najbolje tradicije znanosti, filozofije i umjetnosti, i koja se *kao drugo* ne plaši da bez tabua razotkrije zablude čak i najsvetijih tradicija, nećemo biti u stanju definirati bolja pravila igre za zajednički život ljudi koja su hitno potrebna« (119).

Da bi se smanjivala zaglupljenost društva, »glavni uvjet za to je da oni koji dosad nisu imali pristup znanosti, filozofiji i umjetnosti konačno dobiju taj pristup. Zato je *poboljšavanje obrazovnog sistema* pored uklanjanja velikih društvenih (prvenstveno ekonomskih) problema najvažniji zadatak sadašnjosti« (49). Obrazovanje se mora zasnivati na »temeljnim principima prosvjeđivanja (na pravednim i fer odnosima; na primatu samostalnog, kritičkog razmišljanja umjesto primata autoriteta; na skeptičnosti prema svetim, apsolutnim vrijednostima; na čisto svjetovnoj argumentaciji itd.)« (87). Dakle, baš suprotno od onoga što zahtijevaju kroatisti u domaćoj sredini. I iz tog svojstva kroatista se vidi da njima nije cilj obrazovati svoju okolinu nego zaglušljivati je.

Kako bi što više proširili zaglupljenost, kroatisti su svoju religiju ugradili i u udžbenike, zaboravljajući da »na ciljeve podučavanja i na školske programe [...] utječe prvenstveno *razina istraživanja dosegnuta u dotičnoj znanstvenoj disciplini*. Nastavni programi, udžbenici itd. moraju biti usklađeni sa znanstvenim istinama. Iskazi koji ne mogu izdržati logičko/empirijsko preispitivanje, nemaju što tražiti u nastavnim planovima javnih škola« (137). Kao što smo u ovom časopisu već pokazali, tvrdnje kroatista ne mogu izdržati ni logičko preispitivanje jer su pune kontradikcija, ni empirijsko preispitivanje jer su u suprotnosti s iskustvenom stvarnošću. To znači da ih je potrebno izbaciti iz školskih nastavnih planova.

Nema nikakvog opravdanja za prenošenje pogrešnih tvrdnji u školama: »Ako bi se dovoljno osporeni nazori uzeli u nastavni plan samo zato jer bi se inače određene grupe tužile na 'diskriminiranje', to bi imalo za posljedicu opasno potkopavanje pojma obrazovanja. *Naime, nekritičko prenošenje tvrdnji za koje je dokazano da su pogrešne suprotno je od obrazovanja, to je 'izopačeno učenje', manipulacija — čak i ako bi se određene grupe zbog neuzimanja u obzir njihovog pogrešnog svjetonazora osjećale oštećene*« (137).

Političare je potrebno podsjetiti na »obavezu države i županija da podupiru seriozno obrazovanje, koje se treba ravnati prema solidnim znanstvenim kriterijima istinitosti, a ne prema partikularnim interesima određenih religioznih grupacija« (138). U našem slučaju su kroatisti sa svojom religijom jedna od tih grupacija.

Preskriptivan odnos kroatista prema jeziku također potvrđuje da oni nemaju dodira sa znanosti. Među osnovna svojstva znanosti ubraja se da »iz znanosti doduše proizlaze vrijedne deskriptivne postavke, ali ne i preskriptivne. To znači: znanost može stvarnost opisati, ali ne može propisati kako bi stvarnost idealno trebala izgledati« (39).

Kobno je što kroatisti svoju religiju ugrađuju od rane dobi u djecu, kočeci tako njihov intelektualni razvoj i uzrokujući sljepilo. Poznato je da »sljepilo uzrokovano tradicijom je kod religije (tu se ubrajaju i političke religije nacionalsocijalizam i državni socijalizam) vjerojatno zato toliko izraženo što se njeni osnovni ideološki temelji po pravilu usvajaju već u ranom djetinjstvu. Možemo se složiti sa Sigmundom Freudom da djeca po svoj prilici uopće ne bi razmišljala o stvarima koje nisu na ovome svijetu kad ne bi bila inficirana religijskim učenjem već u doba kada domete tih ideja ne mogu procijeniti, a kamoli na bilo koji način kritički preispitivati. Posljedice te rane indoktrinacije ne smiju biti potcijenjene: tko je već u djetinjstvu progutao apsurdnosti religijskog učenja, njegovi kasniji defekti u razmišljanju ne trebaju nikoga čuditi — rekao je Freud« (33).

Riječ je o »djelomičnim kočnicama u razmišljanju i razvoju«, uslijed kojih čovjek »ostaje na 'predoperativnom' stupnju razmišljanja (u smislu Piageta), s tipičnom neosjetljivošću za kontradikcije, usredotočenosti na parcijalne aspekte [...] i s djelomičnim egocentrizmom« (33–34). Sve te posljedice vidljive su kod kroatista: ne zapažaju kontradikcije u vlastitim tvrdnjama, usredotočeni su na sitne, parcijalne aspekte, odnosno nisu u stanju od drveća vidjeti šumu. A »sposobnost moći vidjeti

šumu usprkos svemu drveću« (43) neophodna je svakom razumnom čovjeku. Kroatisti su i egocentrični jer se prave da ne postoje primjeri iz svijeta koji opovrgavaju njihove tvrdnje.

Hrvatski jezikoslovci ne obaziru se na racionalne argumente. Takvim postupkom također dokazuju da nisu znanstvenici nego tipični vjernici. Jer »sigurno je: pravi vjernici ne daju se pomoću takvih racionalnih argumenata odvratiti od svojih predodžbi. (Ionako je teško nekoga pomoću argumenata uvjeriti u neodrživost nekog mišljenja do kojeg nije došao pomoću argumenata.)« (58).

Zaobilaznjem racionalnih argumenata kroatisti su zapali u potpunu proizvoljnost argumentacije, a to je karakteristično za religiju: »Religijsko razmišljanje može pomoću svog obrazlaganja onim svijetom a ne ovim staviti izvan snage svaku racionalnu, ljudsku argumentaciju i tako imati za posljedicu nepreispitljivu proizvoljnost argumentacije. Poznato je da se pomoću onoga svijeta može bilo koja 'laž na ovome svijetu opravdati' (Nietzsche). Oštrije formulirano: religijsko razmišljanje orijentirano na onaj svijet može se promatrati kao virus usmjeren da barem djelomično obustavi racionalno-logički, po principu nekontradiktornosti djelujući imuni sistem ljudskog razuma. A kad je razum jednom inficiran religijskim virusom (infekcija se najčešće događa u ranom djetinjstvu), onda je moguće da nijedan mit, nijedna priča, nijedna misao nije toliko apsurdna da se u nju ne bi povjerovalo, da ju se ne bi dalje širilo i oružjem branilo« (53–54).

Autor knjige je svjestan da će se zbog neuvjerenosti njegovih riječi zastupnici religijskog razmišljanja osjećati pogođeni. Ali »cilj ove knjige nije da uzimanjem u obzir postojećih predrasuda podilazi tržištu, nego da s pogledom na budućnost jasno govori, makar i uz opasnost da bi to moglo neke ljude povrijediti i odvratiti ih od ozbiljnog suočavanja sa sadržajem knjige« (166). Knjiga pokazuje kako religija »povijesno uvjetovane zablude i manjkave moralne predodžbe propisuje za budućnost,

dakle u korist dogmatske ograničenosti sprečava buduće napretke u spoznavanju i humanosti« (37).

Mi »tehnoški stojimo u 21. stoljeću, a naše slike svijeta još su obilježene legendama starim tisuće godina. Ta kombinacija vrhunskoga tehničkog know-how i naivnog dječjeg praznovjerja mogla bi na dugoročno imati fatalne posljedice« (7). Zato je neophodno »pustiti pogrešne ideje ('2+2=22') da umru prije nego što ljudi moraju umirati za pogrešne ideje« (151). Potrebno je »odbaciti djetinjaste naivne mitove, koji su dosadašnju povijest učinili istinskim hororom« (151).

Do nastanka religija je došlo jer »mnogi ljudi nisu se htjeli pomiriti s tim da smisao života leži u životu samom. Težili su za 'višljim', za nekim sveobuhvatnim smislom koji bi nadišao ovih par (smiješnih?) godina na zemlji i 'eliminirao smrt'« (24-25). Međutim, »da ne bismo zapali u nerješive proturječnosti, smisao života ne možemo tražiti nigdje dalje nego u samom životu« (26).

Zato autor knjige religiji suprotstavlja *evolucionarni humanizam*: »Pojam 'evolucionarni humanizam', kojeg je uveo Julian Huxley, označava postnacionalni, sekularni i kritičko-racionalni (tj. i antidogmatski i antirelativistički) svjetonazor zasnovan na znanstvenim, filozofskim i umjetničkim izvorima« (169-170).

Otrežnjujuća perspektiva znanosti nije svakome ugodna. Stoga se autor knjige bavi pitanjem »zašto se usprkos uspjesima znanosti na nju gleda kao na smetnju« (9): »Protest vjernika protiv znanstvenog podučavanja njihove djece je posve razumljiv jer ništa ne razotkriva stare zablude o svijetu bespoštednije nego znanstveno osvjettljavanje realnog stanja. Ali ne samo strogo religiozni ljudi (bez obzira na porijeklo!) imaju velikih problema s otrežnjujućom perspektivom znanosti. I ona većina stanovništva koja je više-manje indiferentna prema religijskim stvarima teško probavlja temeljne povrede koje neminovno dolaze s napredujućim procesom znanstvenog razotkrivanja iluzija. Na to je

ukazao već prije mnogo desetljeća Sigmund Freud« (10).

Možemo dodati i da je vjera u život nakon smrti odnosno u postojanje nekog višljeg bića strategija koja jednom broju ljudi pomaže da prebrode pomisao na vlastitu prolaznost ili na smrt svojih najdražih, da skinu sa sebe teret odgovornosti za razne odluke koje moraju donositi u životu i da svladaju strah pred neizvjesnošću. Tko je sretniji kad primjenjuje tu strategiju i tko osjeća da bi se bez nje razbolio, da bi mu život postao teži, ako ne i nemoguć, naravno da ima potpuno pravo primjenjivati je i dalje. Nije problem u tome, nego je problem u podložnosti određene količine vjernika manipulacijama od strane navodnih zemaljskih predstavnika Boga. Tko je podložan manipulacijama duhovnih vođa, taj će ići u rat za svoju religiju i smatrati neprijateljima sve koji ne misle poput nje-ga.

Dosadašnja povijest svjedoči o brojnim iskorištavanjima religioznosti u ratne svrhe, a isto se sprovodi i danas, pa ipak autor ne upada u cinizam za koji bi mogao naći povod u stalnom ponavljanju povijesti. Primjetna je vedrina koju autor pokazuje kako u knjizi tako i u medijskim nastupima. On je svjestan da je »najveći intelektualni i emocionalni izazov svakome tko se ozbiljno bavi čovjekom i njegovom poviješću ne podlegnuti iskušenju da postane cinikom« (145). Međutim, »koliko god sklonost ka cinizmu bila subjektivno razumljiva«, neosporno je da »cinici imaju poremećenu sposobnost opažanja, uslijed čega ne zapažaju ni veličanstvena stvaralačka postignuća čovjeka ni male radosti svakodnevice« (146).

Uostalom, »evolucionarni humanisti ne iznose nekakvu gorku poruku nego jednu potpuno vedru, koja sasvim zasjenjuje alternativna nastojanja 'religiozne konkurencije'. Razlozi za to su očiti: *Kao prvo*, 'radosna vijest evolucionarnog humanizma' donosi takav smisao koji je zaista *iskusiv pomoću osjetila*, a ne mora se *nadosjetilno* sanjati. *Kao drugo*, ona je u skladu s najboljim spoznajnim sistemom koji je

čovječanstvo u svojoj povijesti razvilo: sa *znanošću*« (152). Rezultat toga je da »prosvjetiteljski projekt uklanjanja iluzija o svijetu daje svijetu jedan novi, 'racionalni čar'« (90).

Autor knjige zna da prosvijećeni humanizam »može samo onda uspjeti ako se čovjek ne plaši konfrontacije ni s fundamentalistima ni s 'predstavnicima religije isfiltrirane kroz mekani filter'« (165). Govoreći o te dvije varijante religije autor ih karakterizira na sljedeći način: »U *fundamentalističkoj varijanti*, koja je tipična za pravu religioznost 'bez ako i ali', prešućuju se svi protuargumenti kritičkog razuma, čak se sprečava i sam pokušaj nekakvog intelektualnog bavljenja njima« (31–32). Druga, »*prosvjeđivanjem pripitomljena varijanta*, tj. 'soft verzija' religioznosti, doduše uključuje svjetovne argumente u sistem razmišljanja, ali zamagljuje radikalno razilaženje svjetovnog i religijskog razmišljanja pomoću *intelektualno nepoštenog drukčijeg tumačenja tradicionalnih vjerskih dogmi*. Pravi virtuozii intelektualnog nepoštenja vladaju umijećem da čak i očito nehumanu stvar tako zamagle da se njena stvarna, njena ljudožderska supstancija više gotovo i ne može uočiti: tu besmisao odjednom postaje smislom, patnja odjednom postaje radost, tu se zločin preobrazi u junačko djelo a jaram u simbol pobjede« (32). Tako i kroatisti besmisleno tvrđnju da govorimo drugim jezikom naspram Srba predstavljaju kao vrhunski smisao, jaram jezične (auto)cenzure predstavljaju kao simbol slobode itd.

Navedeno intelektualno nepoštenje ima i materijalnu pozadinu: ne treba zaboraviti da oni koji uspiju svoju okolinu uvjeriti da su Božji posrednici dobivaju materijalne prednosti iz te okoline (62). Naime, ljudi im daju darove kako bi ovi rekli neku lijepu riječ za njih kod Boga, odnosno kako ne bi prizvali Božju kaznu na njih zato što im ne daju dovoljno materijalnih dobara. Isto vrijedi i za kroatiste: sjetimo se samo stalno ponavljanih tvrđnji hrvatskih jezikoslovaca da jedino oni imaju spoj s pravim izgledom jezika, koji oni navodno kao poslanici tog jezika prenose običnim

smrtnicima, i sjetimo se uvijek novih i novih zahtjeva kroatista za novčanim sredstvima, koja po pravilu i dobivaju od društva, kao i crkva.

Autor u knjizi kritički proziva protestantizam, katoličanstvo, muslimanstvo, židovstvo, hinduizam, budizam (50–52, 74–76, 78–81) i zaključuje da »to što su se velike religije — bez obzira na razotkrivanje njihovih brojnih zabluda i pogubnih etičkih posljedica — održale do danas, može se dobrim dijelom pripisati i sljepilu uzrokovanom tradicijom. Nevjerojatno je s koliko tvrdoglavosti ljudi mogu potiskivati zablude i slabosti svojih vlastitih tradicionalnih misli« (31). A »*sljepilo uzrokovano tradicijom* [...] može dovesti do jednako neprikladnog ponašanja kao *sljepilo uzrokovano instinktom kod insekata*« (31).

Zašto religiozni ljudi u principu nisu sposobni za dijalog niti s nereligioznim ljudima niti s pripadnicima druge religije? Zato što su im zajedno s religijom usađeni i mehanizmi očuvanja te religije. Najvažniji od njih je stav da je svatko tko ne misli kao on neprijatelj, bilo neprijatelj koji mu želi nauditi bilo neprijatelj kojega on mora obratiti ili uništiti, u svakom slučaju neprijatelj. A iz psihologije je poznato da čovjek kad se nade pred neprijateljem reagira instinktivno, isključujući se razum a uključujući se emocije i prastari refleksi. Zato je skoro pa nemoguće približiti drukčiji pogled na svijet nekome kome su od malena usađena religiozna shvaćanja i uvjerenje da su svi koji ne dijele ta shvaćanja neprijatelji.

Ista stvar je s kroatistima. Za njih su neprijatelji svi koji ne zastupaju njihove dogme. Uslijed toga kroatisti nisu sposobni za razuman dijalog (ni u pisanom obliku), nego reagiraju emocionalno. Ne dopuštaju nikakav »ako i ali« kod svojih dogmi, prešućuju sve protuargumente kritičkog razuma, čak sprečavaju i sam pokušaj nekakvog intelektualnog bavljenja njima, što znači da se kod kroatista radi o fundamentalističkom obliku religije. Primjenjuju u punoj mjeri i intelektualno nepoštenje da sasvim očite stvari potpuno zamagle. Ta-

kođer kao fundamentalni fanatici pozivaju u rat za svoju religiju. Inzistiraju da čitav svijet treba preći na tu religiju jer je ona jedina prava. Pritom ne nude znanstvene dokaze jer ih nemaju, nego se služe političkim pritiscima i drugim oblicima sile.

Sljepilo uzrokovano tradicijom je kočnica u intelektualnom razvoju, »moramo uvidjeti da tradicije nemaju vrijednost same po sebi, da nisu nužno vrijedne održavanja, nego da podliježu evoluciji kojom mi možemo i moramo upravljati. Evolucionarnim humanistima je sasvim jasno da sve tradicije moraju biti podvrgnute *kritičkom testu prikladnosti*« (34).

Taj kritički test neki ljudi ne žele primijeniti: »Očito je da se oni koji se lijepe za svoju tradicionalnu prošlost osjećaju pregaženi alternativnim stilovima života i refleksno moraju braniti svoj naslijeđeni kulturni geto od tobožnje neprijateljskog 'stranoga'. Iz nesavladivosti tog zadatka proizlazi kod njih mržnja prema 'stranome'« (34–35).

A kritički pristup tradiciji pokazuje npr. da »*svi izvorni religijski tekstovi stoje daleko ispod minimalnih etičkih standarda svakog barem do pola civiliziranog društva*« (67). Nadalje, »*neosporna je činjenica da temeljna prava (osobito ljudska prava), koja čine osnovu jednog suvremenog, otvorenog društva, ne potječu iz religija, nego su naprotiv izborna višestoljetnim sekularnim oslobađanjem od moći tih religija*. Onih tisuću godina kada je jedino kršćanstvo davalo ton u Evropi nisu slučajno među najzaostalijim epohama naše povijesti, i na tehničkom i na etičkom planu« (70). Danas mnogi ne znaju da »se ljudska prava i demokracija ne mogu pripisati kontu kršćanstva: svako pojedino ljudsko pravo moralo se izboriti naspram kršćanstva u žestokoj borbi za moć tokom procesa sekularizacije kojeg je pokrenulo prosvjeđivanje. Tko danas želi vjerovati da se kod ljudskih prava radi samo o sekulariziranoj varijanti kršćanskih vrijednosti, taj ne spoznaje [...] radikalnost loma koji je prosvjeđivanje napravilo s kršćanskim sistemom vrijednosti i slike čovjeka« (76). Mno-

gi ne znaju ni da »Vatikan do danas nije ratificirao *Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*« (74).

Što se tiče nereligioznih ljudi u Njemačkoj, autor utvrđuje nerazmjernost između njihovog sve većeg broja i istovremenog ignoriranja tih ljudi od strane medija i politike: »Ono mnoštvo milijuna ljudi koji su se već oprostili od etabliranih religija ostalo je nevidljivo i u medijima i u politici, dok obje kršćanske crkve još uvijek — usprkos ustavnopravno garantiranoj razdvojenosti države i crkve — uživaju one ogromne privilegije (državne subvencije u milijardskim iznosima, prisutnost u medijima, školama, na sveučilištima itd.) koje su si osigurale u doba nacizma (Rajhskim konkordatom!) na krajnje nepošten način« (131–132). Bez ikakve sumnje, »*državno podupiranje religija* moralo bi se naspram današnje prakse bitno smanjiti« (139).

Autor navodi da »*ateisti* su u međuvremenu (stanje 2003., s rastućom tendencijom!) postali *najveća društvena grupa u Njemačkoj*, s udjelom stanovništva od 31, 8%, iza njih su katolici i protestanti sa po 31, 3%« (141). A »zanimljivo je da i 47, 9% protestanata i 29, 6% katolika kaže 'Moj svjetonazor ne ravna se ni po jednom religijskom učenju'« (141). U čitavom društvu »se sveukupno značaj religije i crkvenih institucija ocjenjuje mnogo skeptičnije nego ikad prije. Ispitivanje koje je sproveo *Emnid*-institut 2005. pokazuje da samo još 37% Nijemaca smatra da je religija potrebna kako bi se moglo razlikovati što je ispravno a što pogrešno« (141). Što se tiče budućih kretanja, »kad čovjek pogleda kako brzo je opao broj pripadnika kršćanske religije (1970. bilo je u Njemačkoj samo 3, 9% ateista, 1987. ima ih 11, 4%, 1990. nakon priključivanja istočne Njemačke 22, 4%, 2003. ateista je 31, 8%), onda je ako se ta tendencija nastavi samo pitanje vremena kada će obje crkve nakon što su izgubile snagu u određivanju svjetonazora izgubiti i većinu u članstvu (oko 2020. mogli bi ateisti činiti većinu stanovništva Njemačke). Taj proces je još upadljiviji ako se ima u vidu da javni mediji bez sustezanja propagiraju religiju (često i pod redakcij-

skom nadležnošću crkvi), dok pozicije koje se odnose kritički prema religiji bivaju još uvijek potiskivane. Situacija u crkvama bila bi vjerojatno još katastrofalnija kad bi predstavnicima humanističkog prosvjeda bila data barem približna prava u medijima kao crkvama« (142). Autor u jednom od nedavnih nastupa u njemačkim medijima zapaža prve znakove da se tu stvari počinju mijenjati nakon izlaska *Manifesta evolucionarnog humanizma* jer bi do prije par godina bilo nezamislivo da ga se poziva da kritički govori o religiji pred televizijskim kamerama.

Bez obzira na neravnopravan status u medijima i politici, ili možda upravo zbog toga, »jako je bitno da nastojimo konačno dosegnuti stanje 'kritične mase' koje može doprinijeti preokretu svjetonazora i etike. (U pojedinim kulturnim segmentima je ta 'kritična masa' očito već dosegnuta. Tako izvještava britanski stručni časopis *Nature* u srpnju 1998. da se 93% [!] američkih vrhunskih znanstvenika [članova *Nacionalne akademije znanosti*] ubraja u ateiste, što s obzirom na značaj religijskog tumačenja svijeta u američkom društvu pokazuje veliku korelaciju znanstvene misli i kritičkog odnosa prema religiji« (148). Neosporno je da »čak i u Sjedinjenim Američkim Državama kontinuirano raste već godinama ne samo broj religioznih fundamentalista nego i broj ateista!« (164).

Što se tiče religioznih fundamentalista odnosno zastupnika bilo koje fundamentalističke ideologije, važno je imati na umu da se za ljudsku vrstu karakteristična sposobnost suosjećanja »može djelovanjem ideologije barem djelomično isključiti« (22). Npr. usljed ideologije »uspjelo je nacističkoj propagandi predočavanjem Židova kao 'ljudi niže vrste', 'gamadi' ili 'otrovnih gljiva' velik broj Nijemaca toliko indoktrinirati da su izgubili svako suosjećanje s tom grupom stanovništva. I danas se ta strategija *deindividualiziranja* (depersonaliziranja) rado koristi kako bi se ljude pomoću isključivanja njihove sposobnosti suosjećanja 'nahuškalo'. Nije slučajno što se osnovno obrazovanje elitnih vojnih jedi-

nica temelji na treningu da ni sebe ni potencijalnog protivnika ne gledaju kao osobu s individualnim snovima, nadama, strahovima i željama. I naravno, u najvažnije smicalice vještog diktatora odnosno 'duhovnog vođe' ubraja se da svoje političke konkurente ili konkurente u svjetonazoru sistematski dehumanizira. Tko poziva u 'sveti rat' ili u 'križarski pohod protiv zla', njemu je korisno da protivnike ne prikazuje kao ljude s ljudskim i previše ljudskim svojstvima, nego da ih reducira na obilježja poput 'nevjernici' ili 'hladnokrvni teroristi'. Ako podanici progutaju tu poruku, onda u konfrontaciji s 'neprijateljem' ne pokazuju nikakvo suosjećanje« (22).

Zbog mentaliteta tvrdave koji jedna religija gaji prema drugoj religiji, a i zbog dužnosti škola da prenose znanstveno utemeljene spoznaje, u školama »je neophodno uobičajenu nastavu vjeronauka (čiji sastavni dio je misionarstvo!) zamijeniti jednim integrativnim, znanstveno i filozofski fundiranim školskim predmetom« (135). U Njemačkoj »na pitanje 'ako bi se uvela nastava o vrijednostima da li bi ona trebala biti religijski neutralna tj. da je zajedno pohađaju katolici, protestanti, muslimani i ateisti' potvrdno je odgovorilo 86% ispitanika; zanimljivo je da je čak i 82% potencijalnih birača Kršćansko-demokratske stranke potvrdno odgovorilo« (193).

Znanstvenici ističu da njihove spoznaje nisu dovoljno prisutne ni u školama ni u medijima ni u politici: »Ono što sve više smeta te zastupnike znanstveno-sekularnog razmišljanja (prvenstveno u Americi) je rastući raskorak između a) ekonomsko-intelektualnog značaja njihovog rada za društvo i b) istovremenog bojkotiranja slike svijeta koja leži u osnovi njihovog rada od strane odlučujućih dijelova društva i političkog establishmenta. Kako bi taj raskorak prebrodili i stav znanstvenog razmišljanja više ugradili u politiku i društvo, započeli su 2003. Richard Dawkins, Daniel Dennett, Massimo Pigliucci i James Randi neuobičajenu bitku za znanstveno razmišljanje: inicirali su prvi internacionalni, naturalistički, prema religiji kritički, intelektualni pokret 'Brights'. [...] Kao odlučne

pristalice naturalističkog, znanstvenog svjetonazora 'Brights-i' su krenuli u borbu protiv svih oblika pseudoznanosti i religijske zaslijepljenosti. I to s uspjehom: [...] u kratko vrijeme svog postojanja pokret je pridonio da se sve više znanstvenika prestane plašiti kritizirati religiju i da se usude svoje filozofski i znanstveno dobro utemeljene pozicije otvoreno iznositi razgraničavajući ih od etabliranih religijskih slika svijeta. Na njemačkom govornom području pokušava Zaklada Giordano Bruno djelovati u istom smjeru [osnovana je 2004.]. Zaklada, u kojoj su brojni renomirani znanstvenici, umjetnici i filozofi [...]. Dosadašnje reakcije naroda na Zakladu obećavaju mnogo. Očito sve više ljudi danas uviđa da se ovako više ne može dalje i da moraju postojati izvan fundamentalizma i proizvoljnosti zadovoljavajući odgovori na egzistencijalne probleme čovječanstva i na socijalnu neusklađenost u društvu« (194–195).

Smjernice znanstveno-sekularnog pogleda na svijet autor knjige predstavlja u obliku deset ponuda evolucionarnog humanizma: »Ovih deset 'ponuda' nije dao nijedan Bog, a nisu ni uklesane u stijenu. Nikakav 'tamni oblak' ne treba nas u potrazi za prikladnim smjernicama za život zastrašiti jer rijetko je strah dobar savjetodavac. Svakom pojedinačno je prepušteno da ove ponude preispita bez straha i racionalno, da ih prihvati, modificira ili potpuno odbaci. 1. *Ne služi ni stranim ni domaćim 'Bogovima'*. [...] Oni koji su tvrdili da su specijalno bliski svome 'Bogu', najčešće su bili oni koji nisu imali nikakve veze sa srećom i nesrećom stvarnih ljudi. Nemoj sudjelovati u toj tragediji! *Tko ima znanost, filozofiju i umjetnost, taj ne treba religiju!* 2. *Budi fer prema svom bližnjem i prema onome tko ti je dalek!* Nećeš moći voljeti sve ljude, ali trebaš poštivati da svaki čovjek — i onaj tebi nemio! — ima pravo ostvarivati svoje individualne predodžbe o 'lijepom životu (i smrti) na ovome svijetu' ako time ne radi protiv ravnopravnih interesa drugih ljudi. 3. *Ne boj se nikakvih autoriteta, nego imaj hrabrosti koristiti svoj vlastiti razum!* Imaj na umu

da je snaga nekog argumenta potpuno neovisna o tome tko ga je izrekao. Odlučujuće za istinitost neke izjave je jedino da li je logički bez kontradikcija i da li je u skladu s našim realnim iskustvom o svijetu. Ako danas netko argumentira pomoću 'Boga na svojoj strani', to ne treba izazvati strahopoštovanje nego salve smijeha. [...] 6. *Nemoj se imunizirati protiv kritike!* Iskrena kritika je poklon. Pomoću takve kritike ne možeš izgubiti ništa osim zabluda, od kojih je bolje da se oprostiš danas nego sutra. Osjećaj sažaljenja prema onima koji nisu dorasli za kritiku pa sebe zbog dubokoga straha moraju predstavljati kao 'nepogrešive' a svoje dogme kao 'svete' (nedodirljive). Njih u modernome društvu ne bi više trebalo uzimati ozbiljno. 7. [...] *Budi u svako doba otvoren za bolje argumente jer samo tako ćeš uspjeti izbjeći i dogmatizam i proizvoljnost.* 8. *Savladaj sklonost prema sljepilu uzrokovanom tradicijom tako što se temeljito informiraš na sve strane prije nego što doneseš odluku!* Kao čovjek, ti raspolažeš mozgom izuzetno sposobnim da uči, ne daj da on zakržlja! Pazi da u pitanjima etike i svjetonazora koristiš iste racionalne principe kojima moraš vladati da bi upotrebljavao mobitel ili kompjuter« (156–158).

Tko polazi od smjernica humanizma i prosvjetiteljstva, »za njega je religija privatna stvar. Treba biti jasno da svaki čovjek smije vjerovati što god želi, *naposljetku misli su slobodne — slobodne i za nerazumnost.* Tko i danas želi vjerovati u dovoljno osporene arhaične mitove, naravno da to smije činiti. Ali to u 21. stoljeću ne smije više imati utjecaja na politiku. U javnom političkom diskursu moraju se nužno primjenjivati svjetovni standardi — i to (na etičkom planu) *humanistička orijentiranost na pravo čovjeka na samoodređivanje* i (na metodičkom planu) *prosvjetiteljska orijentiranost na ideale intelektualnog poštenja*, prema kojima tvrdnje moraju biti logički/empirijski dokazane da bi mogle biti od važnosti« (139).

SNJEŽANA KORDIĆ